

Chol va dengiz

Ernest Xeminguey

Ernest Xeminguey

Chol va dengiz

YANGI ASR AVLADI

UO‘K: 821.512.133-3

KBK: 84. (7 AQSh)

X – 40

Xeminguey, Ernest

Chol va dengiz: qissa va hikoyalar/ E.Xeminguey.Tarjimonlar I.G‘afurov va b. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022. – 208 bet.

ISBN 978-9943-27-718-2

Ushbu kitobda dunyo miqyosidagi mashhur adib – Ernest Xemingueyning «Chol va dengiz» qissasi hamda yangi tarjima qilingan eng sara hikoyalari jamlandi.

Xemingueyning aksariyat asarlarida bosh qahramon orqali insonning ulug‘ligi kuylanadi. Odam, undagi iroda va matonat, oqillik va azm-u qarordan og‘ishmaslik, sobitlik, hayot uchun kurash o‘zgacha talqinda aks ettiriladi.

Yozuvchi «Chol va dengiz» qissasi uchun «Nobel» mukofotiga sazovor bo‘lgan.

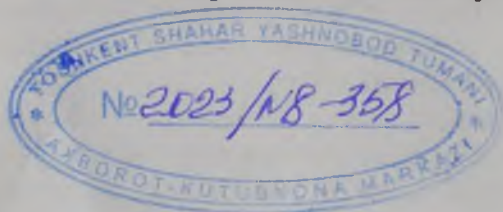
Tarjimonlar:

Ibrohim G‘afurov,

Uchqun Nazarov, Olim Otaxon,

Qandilat Yusupova, Shuhrat Matkarim,

O‘roq Ravshanov, T.Jo‘rayev

ISBN 978-9943-27-718-2

© Ernest Xeminguey, «Chol va dengiz». «Yangi asr avlodi», 2022.

Rus tilidan
Ibrohim G'AFUROV tarjimasi

CHOL VA DENGIZ

Qissa

Chol qayiqda yolg'iz o'zi Golfstrimda baliq ovlar-di. Dengizga chiqayotganiga mana sakson to'rt kun ham to'ldi, ammo hali bironta baliq tutganicha yo'q. U bilan bola qirq kun birga bo'ldi. Hadeganda qo'li quruq qaytaver-gach, ota-onasi unga endi cholning o'taketgan Salao, ya'ni «o'lguday omadi yurishmagan odam» ekanini aytib, bundan buyon boshqa qayiq-da dengizga chiqish kerakligini qulog'iga quydilar. Haqiqatan ham, birinchi haftaning o'zidayoq bu qayiqda baliq desa arziguday uchta baliq tutib kelishdi. Deyarli har kuni cholning dengizdan quruq qaytayot-ganligini ko'rib bola ich-ichidan ezilar edi. U cholning uskunalari, changak, garpun va machtaga o'ralgan yelkanlarini tashib olishgani qirg'oqqa kelardi. Dag'al matodan to'qilgan yelkan yamalaverib, ola-quroq bo'lib ketgan, o'rog'liq holda yaksoni chiqqan polk-ning yaloviga o'xshardi.

Chol oriq va holdan toygan, ensasini chuqur ajin-lar tilib o'tgan, betlari esa quyosh nurining tropik dengiz yuzidan aks etib chiqishidan paydo bo'ladigan beozor teri rakining jigarrang dog'lari bilan qoplan-gan edi.

Dog'lar cho'zilib gardanigacha tushgan, yirik baliqlarni tortib olayotganda, chizimchalar o'yib

yuborgan qo'llarida chuqur chandiq izlari ko'rinardi. Ammo bu izlar ichida yangisi yo'q, hammasi ham uzoq suvsizlikdan qaqrab yotgan biyobon darzlari singari ko'hna edi. Cholda nimayiki bor bo'lsa, bari ham eski, faqat dengiz tusini olgan moviy, mardona odamlarnikiga xos quvnoq ko'zlari bundan mustasno edi.

– Santyago, – dedi bola bog'log'liq qayiq turgan qirg'oqdan yuqorilab ketgan yo'l osha ko'tarilisharkan, – endi yana sen bilan dengizga chiqishim mumkin. Hozir biroz pul ishlab qo'ydik.

Chol bolani baliq oviga o'rgatgan, shuning uchun ham bola uni yaxshi ko'rardi.

– Yo'q, – dedi chol, – sen baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan. O'shanda qolganing ma'qul.

– Esingda bormi, bir vaqtlar rosa sakson yetti kun dengizga chiqib, qup-quruq qaytuvding, keyin ikkalamiz ketma-ket uch hafta kuniga katta-katta baliq ushlab keltirganmiz.

– Esimda, – dedi chol, – sen menga ishonmaganingdan ketganing yo'q, bilaman.

– Otam majbur qildi. O'zim bo'lsam, hali kichkinaman, shuning uchun ularning aytganini qilishim kerak.

– Bilaman, – dedi chol. – O'zi ham shunday bo'lishi kerak.

– Otam bo'lsa, uncha ishonqiramaydi.

– Ha, – dedi chol. – Biz esa ishonamiz. To'g'rimi?

– Bo'lmasa-chi. Istasang, yur, seni Terrasda pivo bilan siylayman. Keyin asboblarni olib ketamiz.

– Hay, mayli, – dedi chol. – Baliqchi baliqchini siylamoqchi ekan, demak...

Ular Terrasga kelib o'tirishdi. Ko'pgina baliqchilar cholni mazax qilishar, ammo u buni ko'ngliga og'ir olmas edi. Yoshi ulg'ayibroq qolgan baliqchilar esa unga qarab xafa bo'lib ketishar, biroq sir boy ber-

mas va oqim haqida, qarmoqni qancha chuqurlikka tashlashlari, ob-havo, nihoyat, dengizda nimalar ko'rishgani to'g'risida beozor gurunglashib o'tirishardi. Bugun ishi o'ngidan kelganlar ovdan allaqachon qaytishgan va o'lja marlinlarini tozalab, bir juft taxta ustiga ko'ndalang qo'yishgancha to'rtovlashib ularni baliq omboriga eltib topshirishgan edi. Bu yerdan baliqlarni refrijeratorda Gavana bozoriga keltirib sotardilar.

Akula ovlab kelgan baliqchilar esa, ularni ko'rfazning narigi qirg'og'idagi zavodga topshirishardi. U yerda akulalarni bloklarga osib qo'yib, jigarlarini sug'urib olishar, qanotlarini kesib, terisini shilishgandan so'ng, go'shtini tuzlash uchun parrak-parrak qilib kesishardi.

Shamol sharqdan esdi deguncha, o'zi bilan akula korxonasining qo'lansa hidini olib kelardi; ammo bugun hid deyarli sezilmas, chunki shamol shimoldan esa boshlab, ko'p o'tmay butunlay tingan edi. Shuning uchun ham Terras serquyosh va so'lim edi.

– Santyago, – dedi bola.

– Xo'sh? – javob berdi chol. U stakanidagi pivoga tikilib o'tirarkan, uzoq o'tgan kunlarni eslardi.

– Ertaga senga sardin tutib keltirsam, maylimi?

– Ovora bo'lma. Yaxshisi borib beysbol o'yna. Hali eshkak urishga kuchim yetadi. Rodjelio bor – to'r tashlab turadi.

– Yo'q, xo'p deya qolgin. Rost, sen bilan birga baliq ovlashim mumkin emas ekan, ul-bulingga yordamim tegsa deyman.

– Axir, sen meni pivo bilan siylab yubording-ku, – dedi chol. – Endi katta yigit bo'lib qolding.

– Birinchi marta meni dengizga olib chiqqaningda yoshim nechada edi?

– Beshda. Qayiqqa tirik baliqni tortib olganimda, u sag'al bo'lmasa hamma narsani chilparchin qilib yuborayozgan va sen ham bazo'r jon saqlab qolgan eding, esingdami?

– Esimda. U quyrug'i bilan urib bankani sindirgan, sen bo'lsang, uni to'qmog'ing bilan rosa do'pposlagan eding. Meni qayiqning mayda-chuydalar yotgan burniga itqitib yuborgansan. Qayiq zirillab qaltirovdi, xuddi o'tin chopganday to'qmog'ingni to'q-to'q ovozi eshilib turuvdi. Hamma yoqni chuchmal qon hidi bosib ketgan edi. Bularning bari esimda.

– Rostdan ham bularning hammasi esingdami yoki keyin senga aytib berganmidim?

– Meni o'zing bilan dengizga olib chiqqan kuningdan tortib, hammasi esimda.

Chol oftobda qizarib ketgan, inonuvchan va mehribon ko'zlari bilan unga qaradi.

– Agar o'z o'g'lim bo'lganingda, hozir ham seni o'ylab-netib o'tirmay dengizga olib chiqardim. Ammo o'z ota-onang bor, boz ustiga baxti chopgan qayiqda ov qilyapsan.

– Kel endi, senga sardin tutib keltiray, yo'q demagin. Innaykeyin, to'rt dona xo'rak topib kelaman. Qayerdan topishni o'zim bilaman.

– Menda hali bugungilari shundoq turibdi. Ularni tuzli qutiga solib qo'ydim.

– Senga to'rtta yangisini tutib kelaman.

– Bittasi ham yetadi, – e'tiroz bildirdi chol.

U, shundoq ham kelajakka bo'lgan na ishonchi, na orzu-a'moli qolmasa-da, hozir bu hislar uning qalbida, go'yo dengizdan kishining qulfi-dilini ochadigan shabboda esgandagidek, mustahkamlana borardi.

– Ikkita, – dedi bola.

– Mayli, ikkita, – taslim bo'ldi chol. – Mabodo, sen ularni o'g'irlab olmaganmisan?

– Kerak bo'lsa, o'g'irlardim ham. Ammo ularni sotib olganman.

– Rahmat, – dedi chol.

Itoatkorlik ruhi qachondan boshlab o'z qalbida qo'nim topgani ustida bosh qotirib o'tirmoqlik uchun chol benihoya soddadil edi. Ammo u o'zining itoatgo'y bo'lib qolganini va bu itoatdan u o'z nomusi, insoniylik qadr-qimmatini yo'qotmaganligini bilar edi.

– Agar oqim o'zgarmasa, ertaga kun yaxshi bo'ladi, – dedi chol.

– Qayerda ov qilmoqchisan?

– Qirg'oqdan uzoqroq joyda. Shamol o'zgarganda qaytaman. Tong otmasdan chiqaman.

– Sherigimni ham uzoqroqda ov qilishga ko'ndirish kerak bo'ladi. Agar qarmog'ingga juda katta baliq ilinib qolsa, biz yordamlashib yuboramiz.

– Uning qirg'oqdan ko'proq uzoqlashishga tobi-nobi yo'q.

– Shunaqa, – dedi bola. – Ammo men uning ko'zi o'tmaydigan biron narsani topishga harakat qilaman. Juda bo'lmasa, chaykalar bor-ku. O'shanda uni til-la makrel tutamiz deb uzoqroqqa borishga ko'ndirish mumkin.

– Nahotki, uning ko'zlari shu qadar ojiz bo'lib qolgan bo'lsa?

– Nimasini aytasan, ko'r desa ham bo'ladi.

– Qiziq. U, axir, hech vaqt toshbaqa ovlamas edi, shekilli. O'zi shu toshbaqa ovi hammadan ham ko'zni o'tmas qilib qo'yadi.

– Lekin sen shuncha yil toshbaqa deb, Moskit qirg'og'iga borsang ham, ko'zlaring baribir, joyida-ku.

– Menmi? Mening zuvalam o'zi boshqacha uzilgan.

– Agar juda ham kattakon baliq duch kelib qolsa, kuching yetarmikin?

– Yetsa kerak, deb o‘ylayman. Hamma gap – ep-chillikda.

– Asboblarni uyga eltib qo‘yaylik-a. Keyin men to‘rni olib, sardin tutishga boraman.

Ular asboblarni qayiqdan tushirishdi. Chol yelkasiga machtani oldi, bola esa jigarrang kalava ipdan chambarchas to‘qilgan qarmoq chilvirlari solingan yashik, changak va dastali garpunni ko‘tardi. Qayiqda xo‘raklar solingan yashik hamda yirik baliqlarni suv betiga tortib chiqarilganda, ularni garang qilish uchun ishlatiladigan to‘qmoq qoldi. Cholning asbob-uskunalarini o‘g‘irlab ketish hech kimning xayoliga ham kelmasa kerak, ammo yelkan va og‘ir anjomlar tun shabnamidan nam tortib qolmasligi uchun ularni uyga olib borib qo‘ygan ma‘qul edi. Garchi chol o‘z narsalariga shu yerlik odamlardan birontasi ham ko‘z olaytirmasligiga amin bo‘lsada, harqalay, changak va garpunini yomon ko‘zdan holiroq tutishga harakat qilardi.

Ular yo‘ldan cholning kulbasiga ko‘tarildilar va lang ochiq eshikdan ichkariga kirishdi. Chol machta va unga o‘ralgan yelkanini devorga suyadi, bola esa qo‘lidagi narsalarni uning yoniga qo‘ydi. Machtaning uzunligi bu yerda auguo deb ataladigan qirol palmalarining yaproqlaridan qurilgan kulbaning bo‘yiga teng edi. Kulbada karavot, stol, stul va quruq sahnga pistako‘mir bilan obi yovg‘on tayyorlash uchun o‘yilgan o‘choq bor edi. Uning tekislab quritilgan tolasimon yaproqlardan bo‘lgan jigarrang devorlarini Tangri qalbi va Santa Maria del Cobrening rangdor oleagrafiya bilan ishlangan tasviri bezab turar edi. Bular unga marhum xotinidan qolgan edi. Qachonlardir devorda xotining rangdor surati ham osig‘liq turardi, ammo keyin chol uni bekitib

qo'ydi, chunki ko'zi tushsa, juda-juda ezilib ketardi. Endi surat burchakdagi tokchada, toza ko'ylak ostida yotardi.

– Kechki ovqatga nimang bor? – so'radi bola.

– Bir tovoq sariq guruch bilan baliq. Yeysanmi?

– Yo'q, men uyda ovqatlanaman. Senga o't yoqib beraymi?

– Kerakmas. Keyinroq o'zim yoqaman. Balki, guruchni sovuqligicha yerman.

– To'rni olsam maylimi?

– Bemalol.

To'r-po'r degan narsadan allaqachonoq nom-nishon qolmagan – uni qay mahal pullab yuborishgani bolaning yodida edi. Shunday bo'lsa ham, har ikkovlari buni bilmaganga solishar va o'zlarini go'yo cholda to'r borday tutishar edi. Mis tovoqda sariq guruch bilan baliq ham yo'q edi, bola buni ham bilardi.

– Sakson besh – baxt keltiruvchi raqam, – dedi chol. – Qalay, ertaga ming qadoqli baliq tutishimga ko'zing yetadimi?

– Men to'r topib sardin tutgani boraman. Hozircha ostonada o'tirib tur, bu yerga oftob tushib turibdi.

– Mayli. Menda kechagi gazeta bor. Beysbol haqida o'qib turaman.

Cholda haqiqatan ham gazeta bormidi yoki bu ham yolg'on gapmidi, bola bilmasdi. Lekin chol karavot tagidan chini bilan ham gazeta oldi.

– Menga buni vino do'konida Periko berdi, – deb tushuntirdi chol.

– Men sardin tutaman-u, qaytaman. O'zimnikini ham, senikini ham birga muzga qo'yaman, ertalab bo'lishib olamiz. Qaytib kelganimda, beysbol haqida gapirib berasan.

– «Yanki»ning yutqazishi mumkin emas.

– Klivlend «Hindilar»i ularni boplab qoʻymasa deb qoʻrqaman.

– Qoʻrqma, oʻgʻlim. Ulugʻ Di Madjioni bir eslagin-a.

– Men faqat «Hindilar»dangina emas, Detroyt «yoʻlbarzlari»dan ham qoʻrqaman.

– Xudo koʻrsatmasin, sen hali sintsinatilik «Qiziltanlilar»dan ham, Chikago «Oq paypoqlar»idan ham qoʻrqib oʻtirarsan.

– Gazetani oʻqib tur, men qaytgach, gapirib berasan.

– Menga qara, sakson besh raqamli lotereya chiptasini sotib olsak-chi, nima deysan? Axir, ertaga sakson beshinchi kun-ku!

– Olsak, olaveramiz-da, – dedi bola. – Balki sakson yetti raqamligi yaxshidir? Axir, oʻtgan gal sakson yetti kun boʻlgan edi-ku.

– Bir narsa ikki marta hech qachon qaytarilmaydi. Sen sakson besh raqamli chiptani topa olasanmi?

– Qidirib koʻraman.

– Bir dona. Ikki dollar-u ellik sentligidan. Pulni qayerdan olsak ekan?

– Bundan osoni yoʻq. Men ikki dollar-u ellik sentni xohlagan vaqtimda qarz olishim mumkin.

– Olaman desam, men ham ilojini qilardim-u, biroq men qarz olmaslikka harakat qilaman. Oldin qarz olasan, keyin sadaqa soʻraysan.

– Ehtiyot boʻl, qariya, tagʻin shamollab qolmagin. Sentyabr ekanligini unutma.

– Sentyabrda yirik baliq koʻpayadi. May oyida baliq ovlash har kimning ham qoʻlidan keladi.

– Xoʻp, boʻlmasa, men sardinni toʻgʻrilab kelay, – dedi bola.

Bola qaytib kelganda, kun botgan, chol esa kursida oʻtirganicha, uyquga ketgan edi. Bola karavot-

dan eski soldat ko'rpasini olib, kursi suyanchig'i aralash cholning yelkasini yopib qo'ydi. Bu yelkalar cholning keksayib qolganiga qaramasdan zabardast, bo'yni ham, undan qolishmaydigan darajada baquvvat va hozir, chol boshini ko'kragiga solintirib uxlagan tobda, ajinlari ham u qadar ko'zga tashlanmas edi. Uning ko'ylagi ham xuddi yelkaniday qirq yamoq bo'lib ketgan, yamoqlar quyosh taftidan ola-bula tushga kirgan edi. Ammo cholning yuzi, harqalay, ancha qarimsiq bo'lib qolgan va hozir ko'zlari yumilib uyquga ketganda, xuddi jonsizga o'xshab ko'rinardi. Cholning tizzasida, uchib ketmasin deb, tirsak bilan bosib olingan gazeta yotardi. U oyoq yalang edi.

Bola uni uyg'otib o'tirmay chiqib ketdi, qaytib kelganda, chol hamon uyquda edi.

– Tur! – uyg'otdi uni bola va qo'lini cholning tizzasiga qo'ydi.

Chol ko'zini ochdi va bir muddat qayerdandir, juda uzoqlardan qaytayotganday bo'lib turdi. Keyin u jilmaydi.

– Nima olib kelding?

– Yegulik keltirdim. Hozir ovqatlanamiz.

– Hali uncha ochiqqanim ham yo'q.

– Kelsang-chi endi, och qoringa baliq ovlab bo'lar-mishmi?

– Ba'zan shunday ham bo'lgan, – dedi chol o'rnidan qo'zg'alarkan, gazetani taxlay turib, so'ng u ko'rpasini yig'ishtira boshladi.

– Ko'rpani yig'ishtirma, – dedi bola. – Men tirik ekanman, ovqatlanmasingdan turib, seni baliq ovlashga qo'ymayman.

– Unday bo'lsa, dard ko'rmagin, umring uzoq bo'lsin, – dedi chol. – Qani, nima yeymiz?

– Qora loviya bilan guruch, qovurilgan banan va yaxna go'sht.

Bola ovqatni Terras restoranidan metall idishda olib kelgan edi. U sanchqi, pichoq va qoshiqlarni choʻntagiga solib olgan, bularning har biri alohida-alohida qogʻoz salfetkalariga oʻralgan edi.

– Shuncha narsani senga kim berdi?

– Restoran xoʻjayini, Martin.

– Unga rahmat deb qoʻyish kerak.

– Xotirjam boʻl, men uni rozi qildim, – dedi bola.

– Men unga katta baliqning eng sergoʻsht joyidan beraman, – dedi chol. – Axir, bu uning bizga qilayotgan birinchi yordami emas-ku.

– Yoʻq, birinchi emas.

– Unday boʻlsa, bir boʻlak goʻsht ozlik qiladi. U bizga koʻp yaxshilik qilgan.

– Bugun-chi, pivo ham berdi.

– Men hammadan ham konservalangan pivoni yaxshi koʻraman.

– Bilaman. Lekin bugun u shishada pivo berdi. Shishasini qaytarib beraman.

– Xoʻp, rahmat senga, – dedi chol, – kel, ovqatlanaylik.

– Men senga qachondan beri ovqatlanaylik, deyapman, – dedi mehribonlik bilan bola. – Ovqat sovib qolmasin deb, idishning ogʻzini ochmay, kutib turibman.

– Hay mayli, yuvinib olsam boʻlardida.

«Qayerda ham yuvinarding?» – oʻyladi bola. Bu yerdan kolonkagacha ikki kvartal bor edi. «Unga sovun va yaxshi sochiq olib berish zarur, suvning ham ketini uzmaslik kerak. Bu toʻgʻrida nega avval oʻylab koʻrmagan ekanman. Unga yangi koʻylak, qishki kurtka, biron etik-petik va yana bir koʻrpa ham lozim».

– Lazzatli goʻsht ekan, – maqtadi chol.

– Beysbol haqida gapirib ber, – soʻradi undan bola.

– Amerika ligasida, men aytganimdek «Yanki» yutyapti, – mamnuniyat bilan soʻzlay boshladi chol.

– Shundayku-ya, lekin bugun ularning tozayam tit-pitini chiqarib yuborishdi.

– Bu hech gap emas. Yana ulug‘ Di Madjio o‘yinning payxovasini olgan.

– Guruhda uning bir o‘zi emas-da.

– To‘g‘ri. Lekin hamon o‘yinning natijasi unga bog‘liq. Bruklinliklar bilan filadelfiyaliklar o‘ynadigan ikkinchi ligada esa yutishga faqat bruklinliklarda imkoniyat bor. Dik Sayzler qanday o‘ynaganligini sen har holda eslasang kerak? Eski parkda bo‘lgan o‘yindagi uning zarbalarini aytmaysanmi? Bay-bay.

– Juda zo‘r-e, qurg‘ur! U hammadan uzoqqa otadi.

– Uning Terrasga kelgani esingdami? Men uni o‘zim bilan birga baliq oviga taklif qilmoqchi bo‘ldim-u, lekin iymandim. Senga taklif qil desam, sen ham uyalding.

– Esimda. Men qo‘rqib tentaklik qildim. Kim biladi, balki, rozi bo‘larmidi? O‘la-o‘lguncha esdan chiqmadigan ish bo‘lardida.

– Qani endi ulug‘ Di Madjioni o‘zimiz bilan birga dengizga olib chiqolsak, a? – dedi chol. – Otasi baliqchi bo‘lgan, deyishadi. Kim biladi, balki uning o‘zi ham bir vaqtlar bizga o‘xshagan kambag‘al bo‘lgandir. Aytganimizda kelishga or qilib o‘tirmasdimi, balki.

– Ulug‘ Sayzlerning otasi hech qachon kambag‘al bo‘lgan emas, mening yoshimda u chinakam guruhda o‘ynar ekan.

– Men bo‘lsam sening yoshingda yelkanli kemada yunga bo‘lib, Afrika qirg‘oqlariga suzib borganman. Kechqurunlari yo‘lbarslarning qirg‘oqqa chiqishini ko‘rganman.

– Bir gapirib beruvding.

– Xo‘sh, biz nima haqda gaplashmoqchimiz o‘zi – Afrika to‘g‘risidami yoki beysbol haqidami?

– Yaxshisi beysbol haqida. Menga buyuk Djon Mak Grou haqida gapirib ber.

– U ham avvallari bizning Terrasimizga kelib turrardi. Ammo ichib olsa, tamom, unga hech ham bas kelib boʻlmasdi. U faqat beysbolgina emas, ot jinnisi ham edi. Har doim choʻntagida musobaqa dasturini olib yurar va telefon orqali otlarning nomini atab, ularga pul tikardi.

– U ulugʻ murabbiy edi, – dedi bola. – Otam, u butun dunyoda eng ulugʻ murabbiy boʻlgan, deydi.

– Uni boshqalardan koʻproq koʻrgani uchun shunday deydi. Agar Dyuroshe ham biz tomonlarga har yili kelib turganda, otang uni ham dunyoda eng ulugʻ murabbiy, deb maqtagan boʻlard.

– Seningcha, eng ulugʻ murabbiy kim? Lyukmi yoki Mayk Gonsalesmi?

– Menimcha, ular bir-birlaridan qolishmaydi.

– Dunyoda eng chapdast baliqchi esa – sensan.

– Unday emas. Mendan ham zoʻr baliqchilarni koʻrganman.

– Que Val¹ – dedi bola. – Dunyoda yaxshi baliqchilar kam emas, juda ajoyiblari ham bor. Lekin sening oldingga tushadigani yoʻq.

– Rahmat. Sen shunday deb oʻylasang, xursandman. Menga judayam katta baliq tushmaydi, deb umid qilaman, aks holda, ishni doʻndirolmay qolib hafsalangni pir qilib qoʻymasam, deb qoʻrqaman.

– Haqiqatan ham avvalgi kuching boʻlsa, dunyoda sen eplolmaydigan baliq topilmasa kerak.

– Balki, ilgarigi kuchim qolmagandir. Lekin menda gʻayrat bor, chidamim ham yetarli.

– Endi sen yotib uxla, ertalab tetik boʻlib turishing kerak. Men boʻlsam idishlarni olib borib beraman.

– Mayli. Xayrli kech. Ertalab men seni uygʻotaman.

¹ Qoʻysang-chi.

– Sen men uchun naq qo'ng'iroq soatning o'zisan, – dedi bola.

– Men uchun qarilikning o'zi qo'ng'iroq soat. Chol-lar nega juda barvaqt turisharkin-a? Nahotki, buni qolgan umrlaridan bir kunini bo'lsa ham, cho'zish niyatida qilishsa?

– Bilmadim. Faqat shuni bilamanki, yoshlar qattiq va ko'p uxlashadi.

– Boshimdan o'tgan, bilaman, – dedi chol. – Men seni vaqtida uyg'otaman.

– Negadir meni anavi uyg'otganini yoqtirmayman. Xuddi men undan qolishadigandek.

– Tushundim.

– Xayrli kech, Santyago.

Bola ketdi. Ular chiroq yoqmasdan ovqatlanish-ganidan, chol qorong'ida yechinib yotdi. U kiyimlari-ga gazetani ham qo'shib o'rab, yostiq o'rniga boshiga qo'ydi. Chol ko'rpasiga burkanib, karavotning quruq prujinalariga tashlab qo'yilgan eski gazetalar ustiga cho'zildi.

U yotdi-yu, uxlab qoldi. Uyqusida yoshlik chog'lari o'tgan Afrika, uning uzun, oltin qirg'oqlari va ko'zni qamashtirgudek oppoq sayozliklar, yuksak qoya va haybatli qo'ng'ir tog'lar tushiga kirdi. Endi u yana har kecha uyqusida shu qirg'oqlarga qo'nar, uvvos bilan otilgan to'lqinlarning shovqinini eshitar va yer-liklar tushgan qayiqni to'lqin qirg'oqqa qanday su-rib borayotganini ko'rib turardi. Tushida u hamon palubadan chiqayotgan los va smola isini tuyar, di-mog'iga ertalabki shamol qirg'oqdan olib kelgan Afri-ka nafasi urilardi.

Odatda shu bo'y dimog'iga kirdi deguncha, chol uyg'onib ketar va kiyinib, bolani uyg'otgani jo'nardi. Ammo bugun o'sha qirg'oq hidi juda erta dimog'iga

urildi va bu tushida bo'layotganini bilgach, dengizdan turtib chiqqan qoyalarning oq cho'qqilarini, Kanar orollarining gavan va ko'rfazlarini yana bir bor ko'rish uchun uyqusidan bosh ko'targisi kelmadi.

So'nggi paytlarda uning tushiga na to'fonlar, na xotinlar va na buyuk voqealar, na ulkan baliqlar va na janjal-suronlar, na kuch sinash musobaqalari va na o'z xotini kirardi. Endi tushida uzoq o'lkalar va qirg'oqqa chiqayotgan sher bolalarinigina ko'rardi, xolos. Ular xuddi mushukchalar singari g'ira-shira tun qo'ynida g'ujg'on o'ynashar va chol bolaga qanchalik muhabbat qo'yg'an bo'lsa, ularni ham shunchalik sevar edi. Ammo bola hech qachon tushiga kirmasdi.

Chol uyg'onib ketdi, ochiq qolgan eshikdan oyga nazar tashladi va kiyinib tashqariga chiqdi, yozildi, bolani uyg'otish uchun yo'ldan yuqoriga qarab ketdi. Tonggi salqindan junjikdi. Ammo bu vaqtincha ekanini va tezda qayiqqa o'tirib, eshkak esha boshlashi bilan isib ketajagini chol bilar edi.

Bola yashaydigan uyning eshigi ochiq edi, chol oyoq uchida ichkariga kirdi. Bola old xonadagi karavotda uxlab yotar, oyning siniq nurida chol uni tanib oldi. U bolaning oyog'idan ohista ushladi va u to uyg'onib, yelkasiga ag'darilib o'ziga qaramaguncha, kutib turdi. Chol unga imo qildi; bola karavot yonidagi kursidan shalvarini olib, o'tirganicha, kiyib oldi.

Chol uydan chiqdi, bola ham unga ergashdi. U hamon chala uyquda edi va chol uning yelkasidan quchib, dedi:

– Meni kechir.

– QV ue a! – dedi bola. – Biz erkaklarning qismatimiz shunaqa o'zi. Nima ham qilib bo'lardi.

Ular cholning kulbasiga tushib borishdi. Butun yo'l bo'ylab, qorong'ida, o'z qayiqlarining machtalarini ko'tarib olgan oyoq yalang kishilar borishardi.

Kulbaga kelishgach, bola qarmoq kalavalari solingan savat, changak va garpunni ko'tardi, chol esa machta va unga o'ralgan yelkanni yelkasiga ortdi.

– Qahva ichasanmi? – so'radi bola.

– Avval mana bularni qayiqqa eltib qo'yaylik, keyin qahva ichamiz.

Ular baliqchilar uchun juda erta ochiladigan tamaddixonada konserva bankada qahva ichishdi.

– Yaxshi uxlab turdingmi, qariya? – so'radi bola; uning issiq o'rnini sahar-u mardon bo'lmasdan tark qilganidan qiynalayotgani ko'rinib tursa ham, harqalay, u, boyagiga qaraganda ancha tetik tortgan edi.

– Juda yaxshi, Manolin. Bugun omadimiz kelishiga ishonaman.

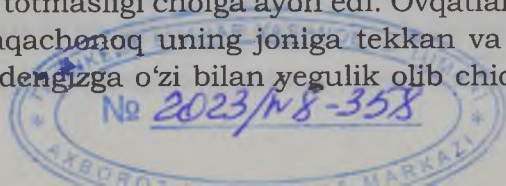
– Men ham, – dedi bola. – Endi men sardinlarimizni va sening xo'raqlaringni keltiray. Mening sherigim mayda-chuydasini o'zi tashiydi. Narsalariga boshqalarning qo'l urishini yoqtirmaydi.

– Sen bilan biz bo'lsak, unday emasmiz. Yoshing beshlarda ekanligidayoq, senga u-buni tashitib o'rgatganman.

– Bilaman, – dedi bola. – Shoshma, hozir qaytaman. Qahva ichib o'tir. Bu yerda bizga qarz berishadi.

U marjon riflari ustidan yalang oyoqlari bilan shilp-shilp odim tashlab, xo'raklar saqlanadigan sovuqxona tomonga ketdi.

Chol maydalab ohista qahva ho'pladi. Hozir qonib qahva ichib olish kerakligi, chunki shu bilan endi uzzukun tuz totmasligi cholga ayon edi. Ovqatlanishning o'zi allaqachonq uning joniga tekkan va chol hech mahal dengizga o'zi bilan yegulik olib chiqmas

edi. Qayiqning burnida suv to'ldirilgan shisha saqlanar – cholga kechgacha shuning o'zi kifoya edi.

Bola sardinlar va gazetaga o'ralgan xo'raklarni ko'tarib qaytib keldi.

Baliqchilar so'qmoq bo'ylab mayda toshlarni shovdirata-shovdirata suv bo'yiga tushib kelishdi. Ular qayiqning tagidan ko'tarib, suvga siljitishdi.

– Ishing o'ngidan kelsin, qariya.

– Seniki ham.

Chol eshkaklarning arqondan qilingan halqasini qayiqning ikki chetidagi qoziqlarga o'rnatib, mahkam-ladi-da, oldinga enkayib, qayiqni qorong'ida gavan-dan olib chiqa boshladi. Boshqa yerlardagi qayiq-lar ham dengizga qarab yo'l olgan, oy tepaliklar ortiga o'tib ketganidan, chol ularni ko'rmas, ammo eshkak-larning suvga urilgan ovozini baralla eshitardi.

O'qtin-o'qtin quloqqa kishilarning goh u qayiqdan, goh bu qayiqdan chiqayotgan tovushi chalinardi. Ammo aksar qayiqlarda sukunat hukm surar va o'sha yoqdan faqat eshkaklarning cho'pillagani eshi-tilardi. Ko'rfazdan chiqqach, qayiq-lar turli tomonga tarqalib ketdi, qaysi baliqchi qayerdan baliq topishga umid bog'lagan bo'lsa, o'sha yoqqa yo'l tutdi.

Chol qirg'oqdan ancha olisga ketishni avvaldanoq o'ylab qo'ygani edi; u yerning anvoyi bo'yini ort-da qoldirib, to'g'ri salqin tonggi okean quchog'i sari eshkak ura boshladi. Okeanning baliqchilar «buyuk quduq» deb atashgan yeridan o'tib keta turib, chol okean qa'rida yaltirab turgan suv o'simliklarini ko'rdi. Bu yerda chuqurlik deyarli yetti yuz dengiz sarjini¹ miqdorida tikkasiga tushib borar va bunday oqim okean tubining o'tkir do'nglariga urilib, aylana hosil qilganidan turli-tuman baliqlar to'planishar, xusu-

¹ Sajon – sarjin – 2,13 m ga teng uzunlik o'lchovi (*tarj.*).

san, krivetka va mayda baliqlarning beqiyos to‘dalari yig‘ilib qolardi, juda katta chuqurliklarda esa, goho ko‘pdan-ko‘p karakatitsalar g‘ujg‘on o‘ynashadi: ular tunda okean yuziga chiqishadi va daydi baliqlarga yem bo‘lishadi.

Chol qorong‘ida tong yaqinlashayotganini sezdi, eshkak urarkan, qulog‘iga titroq tovush chalindi – uchar baliqlar suvdan chiqar va temirdek qanotlari bilan havoni kesib allaqayoqlarga g‘oyib bo‘lardi. Chol uchar baliqlarga mehr qo‘ygan, ular bu yerda, okeanda unga eng yaxshi hamroh bo‘lib qolgan edilar. Chol qushlar va, ayniqsa, betinim oziq axtarib uchgan, ammo deyarli hech qachon uni topolmaydigan jimit va nozik dengiz qaldirg‘ochlariga achinib ketar va: «Qushlar turmushi, qironqora va katta, kuchli qushlarni hisobga olmaganda, bizning kun kechirishimizga qaraganda ham juda og‘ir. Okean gohida shu qadar berahm bo‘lar ekan, nima uchun qushlarni mana bu dengiz qaldirg‘ochlari singari nozik va shikasta qilib yaratganlar. Okean saxiy va go‘zal, ammo u goho to‘satdan shunday shafqatsiz bo‘lib ketadiki, uning ustida oziq ilinjida charx urib sho‘ng‘ib, ojiz va mungli ovoz bilan bir-birlariga jo‘r bo‘lib uchgan bu qushlar unga nisbatan benihoya zaif va mo‘rt ko‘rinadi», deb o‘ylardi.

U har doim dengizni, unga muhabbat qo‘ygan boshqalar kabi ispanchasiga «la mar» deb atardi. Ayrim paytlarda dengizga mehr qo‘ygan odamlar, u haqda badhazm gaplar aytishadi, ammo doimo bu gaplar dengiz emas, go‘yo ayol ustida borayotganga o‘xshaydi. Akula jigarining narxi oshgan kunlarda sotib olingan motorli qayiqlarda yurib, qarmoqlariga po‘kak o‘rniga buy¹ ishlatadiganlar xilidan bo‘lgan

¹B u y – baken (*tarij.*)

yoshroq baliqchilar esa dengizni «Vel mar» deb ataydilar va unga er kishiga qaraganday qaraydilar. Ularning nazdida dengiz go'yo, hududsiz bir sayhon, go'yo bir raqib, gohida esa, hatto bir dushman bo'lib ko'rinadi.

Chol bo'lsa, doimo dengiz deyilganda, goh tengi yo'q saxovatlar in'om etib, goh tumtayib turib oluvchi xotin kishini ko'z o'ngiga keltirardi. Agar u yengiltak yoki xunuk ishlar qilib qo'ysa, nima ham qilib bo'lar-di, tabiati o'zi shunaqa demoqlikdan boshqa iloji yo'q. «Oy xotin kishining qitig'iga tegib, jo'shtirib yubor-ganday, dengizni ham javlon urdiradi», deb o'ylardi chol.

U kuchanmasdan, bir me'yorda eshkak urar, chunki oqim girdob hosil qilmagan joylardan tash-qari, okean sirti tep-tekis, silliq edi. Chol o'zi bajari-shi kerak bo'lgan ishning uchdan bir qismini oqimga qo'yib bergan va kun yorishganda, u xuddi shu ma-halda yetishni mo'ljallagan yerdan ham ancha olisga kelib qolganini ko'rdi.

«Juda chuqur joylarda butun bir hafta ov qilib, hech narsa tutganim yo'q, – deb o'yladi chol, – bugun men bonito va albakore to'dalari qayerda bo'lsa, o'sha yerda baxtimni sinab ko'raman. Xudodan bo'lib, yirik baliq uchrab qolsa-ya?»

Hali tong oqarmasdan, xo'rak qistirilgan qarmoq-larini suvga tashladi va qayiqni oqimda ohista bosh-qarib bordi. Xo'raklardan biri qirq dengiz sarjinicha chuqurlikda edi, boshqasi yetmish besh sarjin past-ga tushdi, uchinchi va to'rtinchilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho'mdi. Xo'raklar-ning bosh qismi pastga osilib turar, qarmoqning o'qi xo'rak-baliq ichidan o'tkazilib, mustahkam qilib qo'yilgan, qarmoqning o'zi – buklamasi va suyrisi yan-

gi sardinlar bilan qoplangan edi. Sardinlar qarmoqqa ikkala ko'zidan o'tkazilgan va ular po'lat buklamada marjondek tizilib turardi. Yirik baliq qarmoqqa yaqinlashganda, uning har bir luqmasi nechog'li totli va ishtaha qo'zg'aydigan darajada mazali ekanligini sezardi-qo'yardi.

Chol, bola berib yuborgan ikkita yangi tutilgan yirtqich baliq – tunesni eng uzun chilvirlarga xo'rak qildi, qolgan ikki chilvirga esa, kattakon zangori makrel bilan sariq umbritsani ildi. Bulardan avvalgi ovda foydalangan bo'lsa-da, ular hali ham yangidek turar, ajoyib sardinlar esa, ularni xushta'm qilar, baliqlarning nafsini qitiqlardi. Yo'g'onligi katta qalamday bo'lgan har bir chilvir pishiq, egiluvchan chiviqqa tortilgan ediki, baliqning yemga sal bo'lsa ham tegib o'tishidan chiviq suvga egilardi. Bundan tashqari, chilvirlar har biri qirq sarjin uzunlikda bo'lgan navbatdagi kalava uchlariga ulangan, bu kalavalar yana boshqa ehtiyot shart kalavalarga ulanishi mumkin edi. Kerak bo'lganda, ilingan baliqni uch yuz sarjin uzoqlikka qo'yib yuborilsa ham bo'laveradi.

Endi chol ko'k chiviqlar bortga egilmasmikin deb kuzatib o'tirar va chilvirning suvga tik hamda lozim bo'lgan chuqurlikka tushishiga e'tibor berib, ohista suzardi. Hamma yoq yorishib ketdi, quyosh mana-mana chiqaman derdi.

Quyosh dengizdan bilinar-bilinmas ko'tarildi va boshqa qayiqlar ham cholning ko'ziga tashlandi, ular qirg'oqqa ancha yaqin bo'lib, butunlay oqim bag'rida suvga past cho'kkan holda turar edilar. Keyin oftob shu'lasi o'tkirlashdi, suvda uning yolqini aks etdi, quyosh ufqdan batamom ko'tarilganda, dengizning sip-silliq sirti yolqin nurlarini to'g'ri ko'zga keltirib urdi-yu, qattiq azob bera boshladi: chol suvga

qaramasdan, eshkak tortishga harakat qildi. U o'z chilvirlari cho'zilib ketgan sim-siyoh dengiz tubiga tikilib o'tirardi. Uning chilvirlari suvga boshqa baliqchilarnikiga qaraganda tikroq tushar va yemishlar har xil chuqurliklarning tayin bir o'rnida o'z o'ljasini kutardi. Boshqa baliqchilar o'z qarmoqlarini oqimga beparvo qo'yib berishar, natijada yuz sarjingga tashladim deb o'ylagan qarmoqlari ayrim paytlarda oltmish sarjin chuqurlikka zo'rg'a yetgan bo'lardi.

«Men qarmoqlarimni doimo bexato tashlayman, – deb o'yladi chol. – O'zi ishim o'ngidan kelmayapti. Yana kim biladi? Ehtimol, baxt bugun menga ham kulib boqar. Har kunning o'z taomili bor. Albatta, kishining ishi yurishib turganiga nima yetsin. Ammo men o'z ishimning puxta bo'lishini ma'qul ko'raman. Baxt kelgan chog'da, uni kutib olmoqqa tayyor turaman».

Quyosh ko'tarilgandan beri ikki soat atrofida vaqt o'tdi, endi sharq tomonga bemalolroq qarash mumkin edi. Uzoqda hozir faqat uchtagina qayiq ko'zga tashlanardi. Bu yerdan qaraganda, ular suvdan zo'rg'a ko'tarilib turganday tuyilar, qirg'oqdan hech bir uzoqlashmaganga o'xshardi.

«Ko'zlarimni bir umr tong yog'dusi qamashtirib keladi, – deb o'yladi chol. – Ammo ular hali ham o'tkir. Kunbotarda quyoshga bemalol qaray olaman, biroq shunda ham ko'zim jimirlashib ketmaydi. Kechqurun bo'lsa, quyosh kuchliroq nur sochadi. Ammo ertablari u menga azob beradi».

Shu payt u qarshisida uzun qora qanotlarini yozib, ko'kda charx urgan dumdor qush – fregatni ko'rdi. Qush qanotlarini yig'ib, o'zini o'qdek suvga urdi, keyin yana gir aylanib ucha boshladi.

– O'lja sezganga o'xshaydi, – dedi chol o'ziga o'zi. – Bekorga aylanmayapti.

Chol qayiqni qush kezayotgan tomonga qarab ohista va bir me'yorda boshqarib borardi. U chilvir-lar suvga tikkasiga tushib borsin deb, shoshmasdan ularni kuzatib kelardi. Shunday bo'lsa ham qayiq, harqalay oqimdan ko'ra picha tezroq borar va chol hamon rasamadi bilan ov qilayotganiga qaramasdan xatti-harakatlari qush ko'ringanga qadar bo'lgandan ko'ra, birmuncha tezlashgan edi.

Fregat balandroqqa ko'tarildi va qanotlarini muallaq tashlab, yana chir aylana boshladi. Birdan u sho'ng'idi va chol uchar baliqning suvdan otilib chiqqanini, dengiz sirti bo'ylab jon-jahdi bilan qanot shopirib ucha ketganini ko'rib qoldi.

– Makrel, – dedi chol baland ovoz bilan. – Yirik tilla makrel.

U eshkaklarni suvdan ko'tarib qo'ydi va qayiq burnidagi taxta kat ostidan chilvir oldi. Chilvir uchiga ingichka sim bilan mahkamlangan maydaroq qarmoqqa u sardinlardan birini ildi. Chol chilvirni suvga tashlab, bir uchini qayiqning quyrug'iga burab o'rnatilgan halqaga bog'lab qo'ydi. Keyin u boshqa chilvirga ham xo'rak o'rnatdi-da, kalavani yoymasdan katning soyasiga tashladi. Eshkakni qo'lga oldi va suv ustida endi past uchib ov qilayotgan uzun qanot, qora qushni kuzatishda davom etdi. Qush qanotlarini yig'ib yana suvga sho'ng'idi. So'ng uchar baliq ortidan quvarkan, ojiz va uquvsiz qanot qoqdi. Chol suv sal-pal to'zg'iyotganini ko'rdi – tilla makrel o'zidan qochayotgan baliqni ta'qib etardi. Baliq suvga tushadigan onda, xuddi uning ostida paydo bo'lmoqlik uchun, makrel shiddat bilan suzib, baliq qarshisidan kesib chiqishga intilardi.

«U yerda juda katta makrel to'dasi borga o'xshaydi, – o'yladi chol. – Ular bir-birlaridan ancha narida

suzishadi, baliqning qochib qutulishi amri mahol. Qushning bo'lsa, uni changalga olishga hech qanday umidi yo'q. Uchar baliq fregatga haddan tashqari yiriklik qiladi. U qushni o'ziga yetkazib bo'пти».

Chol uchar baliqning suvdan qayta-qayta otilib chiqayotganini, qush esa uni tutish uchun noshud va o'ng'aysiz harakatlar qilayotganini kuzatib borardi. «Makrel qo'ldan chiqdi, – deb o'yladi chol. – U juda ham uzoqqa, juda ham tez suzib ketadi. Ammo, balki, menga to'dasidan ayrilib qolgan makrel duch kelib qolar, ajab emas, yana uning yaqinida menga atalgan katta baliq ham suzayotgan bo'lsa! U qayerdadir bo'lishi kerak-ku, axir».

Yer ustida bulutlar endi xuddi tog' tizmalari kabi yuksalib ko'rinar, qirg'oq esa uzun yashil qiyqaga o'xshar, uning ortida och zangori tepalar cho'zilib ketgan edi. Suv to'q ko'kimtir, deyarli binafsha rang tusga kirdi. Chol suvga qaragan kezlarda, u zim-ziyo okean qa'rida planktonlarning qizg'imtir jilvalari hamda quyosh nurlarining ajib tovlanishlarini ko'rardi. U chilvirlar suvga tik kirib borayotibdimi, yo'qmi deb kuza-tib turar va atrofida planktonning ko'pligidan, bu esa baliq inoyat qilishi mumkinligidan shodlanar edi. Hozir shu tobda, kun ko'tarilib qolganda, nurning suvdan akslanib chiqayotgan ajib tovlanishlari ham xuddi qirg'oq tarafda osilib turgan bulut avzoyi kabi yaxshi havo bo'lishidan darak berardi. Aytganday, qush allaqachon uzoqlab ketgan, suv betida esa oftobda kuyib ketgan sargass suv yo'sinlarining sap-sariq tutamlari hamda qayiqdan picha narida suzib yurgan nofarmon, jilvago'y shilimshiq xubob – portugal fizaliyasidan boshqa hech vaqo ko'rinmas edi. Fizaliya yon tomoniga ag'darildi, keyin yana o'zining avvalgi holatini tikladi va o'z ortidan deyarli bir metrcha

masofada ajal tashuvchi uzun siyohrang panjalarini sudrab kelaverdi.

– Voy, qanjig‘ey! – dedi chol.

Yengilgina eshkak esha turib, u dengiz tubiga qaradi va u yerda juda ham mayda, suvda sudralib yurgan mana shu qisqich-panjalar qanday rangda bo‘lsa, shunday tus olgan baliqlarni ko‘rdi; ular panjalar orasida va suv oqizayotgan xubob soyasida suzib yurishardi. Bularga panjalardan chiqadigan zahar ta‘sir qilmas edi. Odamlarga bo‘lsa, boshqa gap: xuddi mana shunga o‘xshagan shilimshiq va nofarmon panjalar chilvirga yopishib olgan mahallarda, chol baliqni chiqarib olguncha, qo‘llari to tirsagigacha, xuddi zaharli chirmovuqday hosil bo‘lgan jarohtlar singari yaralar bilan qoplanardi. Zaharlanish juda tez ro‘y berar va xuddi qamchi bilan urgandek badanda qattiq sirqiroq og‘riq uyg‘otardi.

Anvoyi jilolar bilan tovlanuvchi xuboblar beqiyos rangin ko‘rinadi. Biroq ular dengiz maxluqlari orasida eng ashaddiysi hisoblanar ediki, chol ulkan dengiz toshbaqalarning ularni yamlab yutishidan zavqlanar edi. Fizaliyalar ko‘ringan zamonoq, toshbaqalar ko‘zlarini yumib, har qanday xavf-xatardan holi bo‘lgan holda, ularga qarshidan yaqinlab borishar va zum o‘tmay, fizaliyalarni changal-pangallari bilan qo‘shib yutib yuborar edilar. Toshbaqalarning fizaliyalarni g‘ipillatib tushirishlarini tomosha qilish cholgaja juda yoqar edi. Uning o‘zi ham to‘fondan so‘ng, qirg‘oqda ular ustidan yurib, qadoq tovonlari bilan mijig‘lab o‘tarkan, pufaklarning yorilishiga quloq solishni yaxshi ko‘rardi.

U yashil toshbaqalarni ko‘rkam va epchil bo‘lgani, qolaversa, savdoda qadrga ega ekanligi boisidan yoqtirar va sap-sariq qalqon kosasiga burkanib olgan,

ishqiy mojarolarda injiq, portugal fizaliyalarini ko'z yumib yutadigan lanj va landovur, qalbaki karettlarga bir qadar nafrat bilan qarardi.

Juda ko'p yillar davomida toshbaqa ovlovchilar bilan birga eshkak tortishgan bo'lsa-da, o'zida bu jonivorlarga nisbatan xurofiy bir qo'rqinch sezmas edi. Chol ularga achinar va hatto, terisi qalin, uzunligi qayiq bo'yicha keladigan, bir tonna chamasi og'irlikdagi lut deb ataluvchi ulkan toshbaqalarga ham rahmi kelar edi.

Ko'pchilik odamlar toshbaqalarga berahm munosabatda bo'ladilar. Axir, bu jonivorni o'ldirib, nimta-nimta qilganlaridan keyin ham, uning yuragi anchagacha urishdan to'xtamay turadi-ku. «Ammo lekin, – deb o'yladi chol, – yuragim yuragidan farq qilmaydi, qo'l-oyoqlarim bo'lsa, uning panjalariga juda ham o'xshab ketadi». U o'ziga quvvat bo'lsin deb, oppoq toshbaqa tuxumidan yerdi. Haqiqiy yirik baliqlar ko'payadigan sentyabr va oktyabr oylarida bardam bo'lish uchun butun may oyi shuni iste'mol qilardi.

Chol har kuni ko'pchilik baliqchilar o'z asbob-uskunalarini asrab qo'yadigan saroydagi katta-kon bochkada saqlanuvchi akulaning jigar moyidan ham keragicha ichib olar edi. Moydan kimligidan qat'i nazar, istagan baliqchi foydalanishi mumkin edi. Aksar baliqchilar bu moyning ta'mini o'lguday qo'lansa deb topishar, biroq uni ichish kallayi saharlab turishga qaraganda yoqimsiz emasdi, ustiga-ustak u shamollab qolganda qo'l kelar, ko'zga ham foydali edi.

Chol ko'kka qaradi va yana dengiz ustida fregat aylanib uchayotganini ko'rdi.

– Baliq topibdi, – dedi u ovoz chiqarib.

Na biron uchar baliq sokin suv betini bezovta qilar va na atrofda mayda chavaqlar ko'rinar edi. Ammo chol shu onda uncha katta bo'lmagan tunes havoga sapchib ko'tarilib, bir umbaloq oshgancha, yana dengizga kalla urib g'oyib bo'lganini ko'rdi.

Tunes oftobda kumushday yarqirab ketdi, uning ketidan mayda baliqlarga sapchib-sapchib otilib, boshqa tuneslar ham chor atrofda suvni mavjlantirib dikirlasha boshladilar. Ular mayda baliqlar yonida chir aylanishar, oldilariga solib quvlashar edi.

Tuneslarning suvni ko'piklantirib charx urishi-yu, fregatning tuneslar dahshati yuzaga chiqishga majbur qilgan baliqchalarni tuta turib, sho'ng'iganini kuzatar ekan: «Agar ular juda tez suzib ketishmasa, men butun to'dani quvib yetaman», – deb dilidan o'tkazdi.

– Qush – baliqchining sadoqatli ko'makchisi, – dedi chol.

Shu payt quyruqdan tushirilgan bir o'rami oyog'i ostida bo'lgan kalta chilvir tarang tortildi. Chol eshkaklarni tashladi va kalavaning uchidan mahkam ushlab oldi-da, jon achchig'ida qarmoqni tortqilayotgan o'rtamiyona tunesning zalvarini his qilgan holda, uni yig'ishtira boshladi. Chilvir qo'lida borgan sari kuchliroq yulqinardi. U o'ljani qayiqqa chiqarib olib, bortdan oshirib tashlamasidanoq, baliqning zangori sirti va oltinsimon jilva qilgan biqinlarini ko'rdi.

Miqtidan kelgan, xuddi quyib qo'yilgan o'qdek tunes qayiqning kungay sahnida yotar va ma'nisiz katta ko'zlarini ola-kula qilib, sip-silliq, serharakat quyrug'ini jon holatda bilanglata-bilanglata hayot bilan vidolashardi. Rahmi kelib ketgan chol uning boshiga urib o'ldirdi va hali joni tamom chiqib ul-

gurmagan baliqni katning tagiga, soyaga oyog'i bilan itqitib yubordi.

– Albakore, – dedi u ovoz chiqarib, – undan ajoyib xo'rak chiqadi. O'ziyam o'ldim deganda, o'n qadoqdan kam emas.

Chol qachondan boshlab o'z-o'zi bilan ovoz chiqarib so'zlashadigan bo'lib qolganini endi eslolmas edi. Avvallari tanho qolganda, u xirgoyi qilardi. Katta yelkanli kemalarda suzib, vaxtada turgan yo toshbaqa oviga borgan kezlari goho-goho u kechalari ham qo'shiq aytardi. Ehtimol, bola undan ketgandan keyin, yolg'iz o'zi qolgach, o'zi bilan o'zi gaplasha boshlagandir. Hozir buni eslay olmaydi. Ammo bola bilan birga ov qilgan mahallarida ham, bunga zarurat tug'ilgan chog'dagina gaplashar edilar. Gaplashganda ham ko'pincha kechalari yoki buzuq ob-havo tufayli majburan bo'sh qolganlaridagina gaplashar edilar. Dengizda huda-behudaga gapiravermaslik odat tusiga kirgan. Nurli-nursiz gaplarni cholning o'zi ham yoqtirmas va shu odatni hurmat qilardi. Mana endi bo'lsa, u, o'z o'ylarini juda ko'p marta ovoz chiqarib takrorlar, nafsilamrga buning birovga ayil botadigan o'rni ham qolmagan edi.

– Agar o'zim bilan o'zim gaplashayotganimni bita-yarimta eshitib qolganda, u meni jinni-pinniga chiqarib qo'yardi, – dedi chol. – Ammo men esdan og'magan ekanman, kimning bu bilan qanchalik ishi bor? Davlatmandlarning xo'p ham oshig'i olchi-da: qayiqularida radiolari bor, ularga har turli voqealarni so'zlab beradi, beysbol yangiliklarini eshittirib tura-di.

«Hozir beysbol haqida o'ylashning vaqti emas, – dedi chol o'ziga. – Endi faqat bir narsa ustida bosh qotirish kerak. Gap mening nima uchun tug'ilganim

ustida boradi. Ehtimol, qayerdadir, mana bu tunes galalari bilan yonma-yon bo'lib mening ulkan balig'im ham daydiyotgandir. Axir, men bor-yo'g'i birgina albakore ushladim, u ham to'dasidan ayrilib qolgani. Ular bo'lsa sohildan ancha yiroqda ov qilishadi, yana juda ham tez suzishlarini aytmayisizmi. Bugun dengizda nima uchrayotgan bo'lsa, hammasi ham juda tez suzib, shimoli sharqqa qarab boryapti. Yoki kunning mana shu paytida doimo shunday bo'larmikin? Balki bu havoning o'zgarishidandir va men uning belgisini bilmasman».

Ko'm-ko'k sohil sathi cholga allaqachon ko'rinmay qolgan edi; uzoqda bu yerdan xuddi qor bilan qoplangandek oppoq bo'lib ko'rinuvchi zangori tepaliklarning boshlarigina ko'zga tashlanar edi. Ularning ustida turgan bulutlar ham yuksak qorli tog'larga o'xshab ko'rinardi. Dengiz qop-qora tusga kirib, quyosh nurlari suvda so'na boshladi. Endi planktonning son-sanoqsiz jilvalari tikkaga kelgan quyosh tufayli so'nib qolgan, chol hozir faqat qoramtir suvda sinib qaytayotgan quyosh nurlaridan hosil bo'lgan yirik va rangin dog'lar-u, pastga qarab tippa-tik ketgan chilvirlarnigina ko'rardi. Chuqurlik esa bu yerda bir milga yetib qolardi.

Tuneslar (baliqchilar bu turkumga kiruvchi hamma baliqlarni tunes deb atashar va ularning asl nomlarini bozorga sotish uchun olib borgan yoki xo'rak o'rnida pullagan paytlaridagina farq qila boshlardilar) yana dengiz tubiga tushib ketishdi. Qizdirgandan qizdirib borayotgan quyosh ensasini kuydirib o'tayotganini chol sezib turardi. U eshkak tortayotganda, ter yelkasidan duvillab oqardi.

«Qayiqni oqimga qo'yib berishim, vaqtida uyg'onish uchun esa chilvirni oyog'imning boshmaldog'iga

bogʻlab qoʻyib, mizgʻib olishim mumkin edi, – deb oʻyladi chol. – Ammo bugun – sakson beshinchi kun, shuning uchun ham hushyor boʻlish kerak».

Shu payt u yashil qarmoqlardan birining qimirlab ketib, suvga egilib tushganini payqab qoldi.

– Ana xolos, – dedi u. – Aytmovdimmi! – va qayiqni bezovta qilmaslikka harakat qilib, eshkaklarni suvdan tortib oldi.

Chol chilvirga tomon enkayib, uni oʻng qoʻlining bosh va koʻrsatkich barmoqlari bilan avaylab tutdi. U baliqning zoʻr berib kuchanmayotganini sezib turar, shundan boʻlsa kerak, chilvirni siqimlamay, yengilgina ushlab olgan edi. Biroq chilvir mana yana qaltirab ketdi. Bu safargi siltov oldingisiga qaraganda ehtiyotkorona va zaifroq ediki, chol buning nima maʼno anglatishini aniq bilar edi. Yaʼni yuz dengiz sarjinchida tubanda marlin qarmoq ilgagining uchi bilan buklamasiga tizilgan sardinlarni yamlamay tushirar, qoʻlbola qilib yasalgan qarmoq ilgagining oʻzi esa maydaroq tunes kallasidan teshib oʻtkazilgan edi.

Chol kalavani yengilgina tutib turib, chap qoʻli bilan uni qarmoq dastasidan yechib oldi. Endi kalava barmoqlari orasidan baliqni seskantirmay sirgʻalib chiqarib olar edi.

«Qirgʻoqdan shunchalik olisda, yana yilning mana bu faslida, baliq juda ham katta boʻlsa kerak. Yeyaver. Yegin endi, ol, yegin. Sardinlar biram mazali, sen boʻlsang juda sovuqotgansan, olti yuz fut chuqurlikda suv juda ham sovuq va qop-qorongʻi boʻladi. Qorongʻida yana bir marta aylanib kel, orqangga qayt va ol, ye, yeyaver!»

U yengil, sergak siltov sezdi, sal oʻtmay bu kuchliroq boʻlib takrorlandi – bitta-yarimta sardinni qar-

moqdan yulib olish mushkulroq bo'layotgani ko'rinib turardi. Keyin jimjit bo'lib qoldi.

– Bo'la qolsang-chi, – dedi chol ovoz chiqarib, – yana bir burilib kel. Hidini qara, hidini. Qanday ajoyib-a, to'g'ri emasmi? To'yib-to'yib yeb ol! Keyin qarabsanki, tunesni totib ko'rish gali keladi! Axir u shunday ham so'lqillagan, muzdakina, bir shirinki, qo'yaverasan. Qisinib-qimtinib o'tirma, baliq. Yegin, ol, yesang-chi, o'tinaman sendan.

U bosh va ko'rsatkich barmoqlari bilan kalavani tutib, baliqning joydan-joyga suzib o'tish ehtimoli borligidan bir paytning o'zida boshqa chilvirlardan ham ko'z uzmay kutardi. Birdan u yana qarmoq ipining yengil, bilinar-bilinmas tortqilanganini payqadi.

– Cho'qiydi, – dedi chol ovoz chiqarib. – Cho'qiydi, xudoyo dard ko'rmagur!

Ammo u cho'qigani yo'q. Ketib qoldi. Chilvir ham qimir etmasdi.

– Uning butunlay ketishi mumkin emas, – dedi chol. – Xudo shohid, uning ketishi mumkin emas. U bor-yo'g'i qayrilib kelyapti. Ehtimol, u biron marta qarmoqqa tushib chiqqan va bu hali xayolidan ko'tarilmagandir.

Shunda u yana qarmoq ipining ohista tortqilanganini sezdi va dili taskin topdi.

– Aytmovdimmi, u faqat qayrilib kelyapti deb... – dedi chol. – Mana endi cho'qiydi!

U baliqning hurkib-hurkib chilvir tortqilashidan o'zini qo'yarga joy topmasdi. To'sindan, chol qandaydir, favqulodda bir zil-u zambil og'irlik sezdi. Sezdi-yu, chilvirni bo'shatib, ehtiyotdagi kalavalardan birini chuvatganicha, uning borgan sari quyi, quyi, quyiga tushib borishi uchun imkon berdi. Chilvir